

Névelőhasználat tulajdonneves szerkezetekben

VISZKET ANITA (PTE)

ÚJDONSÁGOK A SZEMANTIKAI ÉS PRAGMATIKAI KUTATÁSOKBAN

2017. ÁPRILIS 28.

SZEGED, SZTE BTK

Kiindulópont

Az egyes számú, jelző nélküli személynevek előtti névelőhasználat nem része az írott köznyelvnek, hanem nyelvjárási, szleng és/vagy beszélt nyelvi jelenség, speciális stílusértékkel.

(1) *#Tegnap láttam a Marit. / Tegnap láttam Marit.*

(2) *Tegnap láttam a szőke Marit. / *Tegnap láttam szőke Marit.*

Ezzel szemben: gyermekkönyvekben írott szövegekben is előfordul, hogy a tulajdonnevek előtt névelő szerepel.

(3) *erősen fogódzott az Apa kezébe*

(4) *jó erősen fogta Apa kezét*

A leíró nyelvtanokban található állítások

Gallasy (1980): A határozott névelő használata jelentősen nőtt a XIX. század közepéről a XX. század közepére. Ezért mostanra az archaizálás stíluseszköze is a névelőtlenség. A határozott névelő a határozottságnak sok esetben kevésbé kifejezője, mint inkább velejárója, kísérője. Következmény: ingadozás a használatban. Ismertség. Kinek a tudásához igazodunk? Beszélő? Hallgató? Irodalmi szövegekben az ismertség az olvasó tudásán kívül a szereplők tudására is vonatkozhat.

Molnár (2001), Törkenczy (2002): A magyar nyelvben lehetőség van híres, köztiszteletnek örvendő személyek, főként színészek esetében is a határozott névelő használatára. Ez a használati mód a németben ismeretlen, így ott ezek a nevek is névelő nélkül használatosak:

(5) *Én még hallottam a Ruttkait (*a) Shakespeare-ről előadni.*

Tompa (1961): családias-bizalmas stílusban gyakoribb a névelő személynév előtt. Kell névelő:

(6) *Itt *(a) Mariska.*

(7) *Kettőt kell kiemelnünk, a Kniezsáét és a Tolnai Gáborét.*

(8) *Végül is a Bördős javaslatára...*

(9) *Elmúlának az Egressyk....*

Nemesi (1997): beavatottság, jólértésültség illúziója

Az adatok kiválasztásáról

- Több száz gyerekkönyv (óvodásoknak készült könyvek) vizsgálata.
- Kihagytam a fordításokat, mert nem lehetett kizárni, hogy több ember munkája.
- Meglehetősen kicsi az aránya azoknak a könyveknek, amiben a jelenség előfordul. A legtöbb könyvben a tulajdonnevek névelő nélkül állnak. Gyakran ide tartoznak a tulajdonnévként használt más megnevezések is (pl. Pingvin, Elefánt, rokonságnevek stb.).
- Egy szerzőn belül következetes: vagy csak birtokos szerkezetekben, vagy éppen nem birtokos szerkezetekben fordul elő a névelő. Ha van névelős változat is, akkor mindig van nem névelős is.
- A birtokos szerkezeteknél feltűnt, hogy a tulajdonnevet nem tartalmazó, kizárólag pro-s birtokossal rendelkező szerkezeteknél is megoszlik a névelőhasználat: másik kutatás tárgya.

Korpusz-vezérelt vizsgálat a kompetencia alapú helyett

Forrás: Zágony Balázs: Barni-könyvek (négy könyv). Koinónia, Kolozsvár. 2005-2011.

(Összehasonlítás: Pungor András gyerekkönyvei)

Érvek a korpuszra alapozás mellett:

1. Kifejezetten az írott köznyelvi/irodalmi szövegek vizsgálata a cél (lásd a kiindulópontot).
2. A megkérdezett anyanyelvi beszélők semmiképpen nem grammatikalitási, hanem stílusbeli kérdésnek (problémának) tekintették a jelenséget.
3. A könyvben a példák alaposabb vizsgálat után rendszerszerűséget mutatnak.

Sikerült más (magyarországi) szerzőknél is azonosítani a jelenséget, vagyis nem egyetlen ember vagy tájegység nyelvhasználatról van szó.

Alany-tárgy aszimmetria (Marantz 1984)

- Alapvetően a konfigurációs nyelvek sajátosságának tartották. Az összetevők felszíni sorrendje gyakran ennek az elvnek alapján vezethető le.
- Másik szempont: a tematikus szerepek kijelölésének magyarázata. Az alany tematikus szerepe gyakran az ige és belső vonzata (tárgy) együttműködéséből számítható ki. Ugyanez a jelenség fordítva nem figyelhető meg. A lényege: a tárgy előbb alkot struktúrát az igével, és ehhez kapcsolódik az alany.
- Számtalan jelenség van a magyarban is. Pl. egy régóta ismert: a nem-névmási főnévi kifejezések kötése. Ez is okozta az eredetileg laposnak feltételezett VP-struktúra újragondolását. É. Kiss (2007) magyarázata. Lásd még pl. Surányi (2010), Turi (2014).

(10) *A lányokat szereti egymás. - A lányok szeretik egymást.

(11) János anyja szereti Jánost. - *János szereti János anyját.

- Két olyan példa, ami vagy a birtokoshoz vagy a névelőhasználathoz köthető: Alberty-Farkas (2015) és Kleiber-Szabó-Viszket (megjel. előtt).

-

Alberti-Farkas (2015)

---

(12) Amerika felfedeztekor – Péter felfedezettje

Kleiber-Szabó-Viszket (megjel. előtt).

- A névelőtlen főnevek kanonikus helye az igemódosító. Ha azt vizsgáljuk, hogy az ige előtti funkcionális projekciókban / diskurzusszerepekben hol bukkanhatnak még fel, a példák alapján egyértelműen kimutatható az alany-tárgy aszimmetria:

(13) *Az osztályban kórus alakult meg (tegnap).* / **Peti levelet írt meg (tegnap).*

(14) *Kutya is megtámadott (már).* / **Kutyát is megfürdettem (már).*

Alany-tárgy aszimmetria az adatokban

---

(15) *egy kicsit megértette Barni gondolatait*

(16) *jó erősen fogta Apa kezét*

(17) *görbült lefele a Barni szája*

(18) *erősen fogódzott az Apa kezébe*

(19) *megnézték az Apa útlevelét*

Elidegeníthető birtokos (Schirm 2005)

- Kiefer nyomán: x szükségszerűen y -hoz tartozik vagy sem
- leggyakrabban elidegeníthetetlenek: testrészek, elvont tulajdonságok, rokonsági fokok, rész-egész viszony
- az elidegeníthetőség már ismert következményei: Alberti-Farkas (2015), Laczkó (2009)

(20) *Amerika felfedezte – Péter felfedezettje*

(21) *Péter felemelte a kezét / a kezét.*

(22) *Péter bosszantja a szomszédokat.*

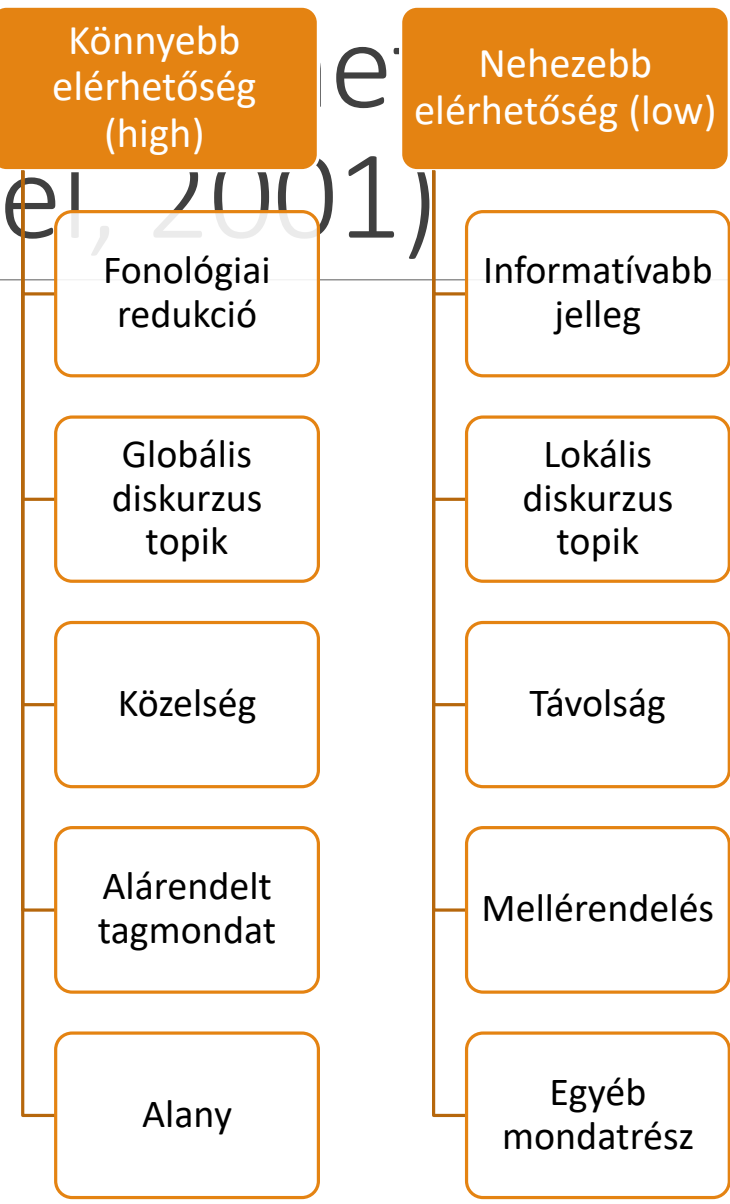
Elidegeníthető birtokos az adatokban

névelő nélkül	névelővel
Mindent, amit tudott, Apa elmeséléseiből , fényképekről és térképekről tudta.	Így végül negyedórával azelőtt, hogy az Apa mobilja , a konyhai óra és az öreg vekker megszólaltak volna,
Hiába mondta Apa és Bé tata, hogy beállították a konyhai órát és Apa mobiltelefonját is,	Ez azt jelentette, hogy összeszedte majdnem minden játékát, meg az Anya tolltartóját és vonalzóit, Apa szótárait , és mindent kirakott a kanapéra.
Apa odaadta az útlevelet, a bácsi megnézte Apa és Barni fényképét ,	Miután az újabb határőr bácsik megnézték az Apa útlevelét ,
, akkor látta, hogy Apa nincs sehol, pontosabban most tápáskodik fel Gizi néni háza előtt ,	És pontosan akkor, amikor Barni a Gizi néni háza elé ért,

Accessibility Theory – Elérhetőség, hozzáférhetőség (Ariel, 2001)

Accessibility Theory hozzáférhetőség (Ariel, 2001)

Kísérletes vizsgálatokból származó kritikák

Tóth-Csátár (2014): a főnévi mutató névmások (proximálisok és disztálisok, azaz ez/ezek, illetve az/azok) kísérleti vizsgálata során nem találtak összefüggést az elérhetőséggel.

Más kísérletek eredményei megoszlanak e tekintetben. Holland nyelvi vizsgálatok relevánsak tekintették az elérhetőséget mint faktort, beszélt japán nyelvi vizsgálatok szintén nem.

Az elérhetőség az adatokban

---

névelő nélkül	elérhetőség	névelővel	elérhetőség
Mindent, amit tudott, Apa elmeséléseiből , fényképekről és térképekről tudta.	nincs előtte Apa említve, ez a regény első bekezdése.	Így végül negyedórával azelőtt, hogy az Apa mobilja , a konyhai óra és az öreg vekker megszólaltak volna,	5 mondattal korábban, az előző bekezdésben említve Apa mobilja
Hiába mondta Apa és Bé tata, hogy beállították a konyhai órát és Apa mobiltelefonját is,	alany, közelség	Ez azt jelentette, hogy összeszedte majdnem minden játékát, meg az Anya tolltartóját és vonalzóit, Apa szótárait , és mindent kirakott a kanapéra.	új fejezet eleje, távolság
Apa odaadta az útlevelet, a bácsi megnézte Apa és Barni fényképét ,	alany, közelség	Miután az újabb határőr bácsik megnézték az Apa útlevelét ,	új fejezet eleje, távolság
, akkor látta, hogy Apa nincs sehol, pontosabban most tápáskodik fel Gizi néni háza előtt ,	közelség	És pontosan akkor, amikor Barni a Gizi néni háza elé ért,	távolság
Akkor jól van - nyugodott meg Apa, és lehet, hogy kicsit megértette Barni gondolatait .	fejezet záró mondata, Apa-Barni párbeszéd vége	Ó, Apa, nem láttam, amikor a levegőbe emelkedtünk. Nem tudok ennyi mindenre figyelni egyszerre! És azt sem láttam, amikor becsukja a kerekeit a gép - görbült lefelé a Barni szája .	fejezet és párbeszéd nyitó mondata
Barni már a negyedik kanyar után rájött, hogy egyedül eltévedne, ezért jó erősen fogta Apa kezét .	3 mondatos távolság, előtte minden mondatban szerepel Apa is, és Barni is.	Barni erősen fogódzott az Apa kezébe , sikerült is neki az átmászás,	13 mondatos távolság, és új bekezdés.

Konklúzió

- Az alany-tárgy aszimmetria feltűnő ugyan az adatokban, de a névelő jelenlétét/hiányát nem magyarázza. A tárgyi szerepű birtokos elől gyakrabban hiányzik a névelő.
- Az elidegeníthetetlenség kissé összefügg a névelő elmaradásával (elidegeníthető birtok esetén valamivel több a megmaradó névelő, mint a hiányzó), de ez sem írja le az adatokat általában.
- Az elérhetőség fogalmaival az előbbieknél jobban magyarázható a névelő hiánya/megléte. De ez a magyarázat sem teljes körű: stilisztikai okok felülírhatják az elérhetőség alapján jóslt névelőhasználatot.
- Kapcsolódva a leíró nyelvtanokban talált megállapításokhoz: a kitett névelő a nehezebb (low) elérhetőségüként definiálható szerkezetekben jelenik meg inkább (összhangban Ariel elméletével). Kérdés, hogy ez utalhat-e valamilyen aszimmetriára beszélő és hallgató között, és okozhatja-e ez a leíró nyelvtanok némelyikében emlegetett familiáris, bizalmas, jólétesültséget sugalló stílust/benyomást.

Köszönöm a figyelmet!

Viszket Anita

viszket.anita@pte.hu

Hivatkozások

Alberti Gábor, Farkas Judit (2015): Az elidegeníthető birtoklást kifejező -j- képző esete a -(Vt)t főnévképzővel és más főnévképzőkkel. *Jelentés és Nyelvhasználat* 2:1–29.

Alberti Gábor, Laczkó Tibor szerk. (megj. alatt): *Nouns and Noun Phrases*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Ariel, Mira (2001): Accessibility theory. An overview. In Sanders – Schilperoord – Spooren szerk.: *Text Representation: Linguistic and Psycholinguistic Aspects*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 29–87.

É. Kiss Katalin (2007): Az ige utáni szabad szórend magyarázata. In *Nyelvtudományi Közlemények* 104: 124–152.

Gallasy Magdolna (1980): Névelőhasználati kérdések. In: Imre, Szathmári, Szűts szerk. *A magyar nyelv grammatikája*. Akadémiai, Bp. 339-345

Laczkó, Tibor (2009): Relational nouns and argument structure: Evidence from Hungarian. In Miriam Butt – Tracy Holloway King (szerk.) *Proceedings of the LFG09 Conference*. Stanford: CSLI Publications. 399–419.

Marantz, Alec (1984): *On the Nature of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: MIT Press.

Hivatkozások

Molnár Krisztina (2001): Névelő nélkül álló főnévi csoportok a német és a magyar nyelvben. In: Hungarológiai évkönyv, 2001. (2. évf.) 1. sz. 64. old.

Nemesi Attila László (1997): A határozott névelő lélektana. Édes Anyanyelvünk 19:(5) p. 14.

Schirm Anita (2005): Az elidegeníthető és az elidegeníthetetlen birtoklás kifejezőmódjairól, In: Nyelvtudomány I., 2005, 155-169.

Surányi Balázs (2010): Freedom of Word Order and Domains for Movement: A flexible syntax of Hungarian. Akadémiai doktori értekezés tézisei. http://real-d.mtak.hu/288/1/SuranyiBalazs_6_tezis.pdf (17.04.25.)

Tompa József szerk. (1961): A mai magyar nyelv rendszere I. Akadémiai , Bp.

Törkenczy Miklós (2002): Practical Hungarian Grammar. Corvina, Bp.

Turi Gergő (2014): Alanyi sziget a magyar nyelvben. In: LingDok13: Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai. SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged, pp. 205-222.